

Γιιά σου Αυράκι. Εννέα γράμματα του Άρη Αλεξάνδρου στην Αύρα Δρόσου. Επιλογή, εισαγωγή, σημειώσεις: Λίλυ Τσιριμώκου, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 2018, 53 σελ.

Ακολουθώντας το παράδειγμα και μια παράδοση άλλων εκδοτικών οίκων και οργανισμών, το Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (MIET), αντί να στέλνει χριστουγεννιάτικες κάρτες, κάνει κάτι πολύ έξυπνο και χρήσιμο: εκδίδει ένα μικρό βιβλίο που είτε είναι ένα δυσεύρετο κείμενο είτε ανοίγει τα αρχεία του (τώρα που έχει περιέλθει στην κατοχή του και το ΕΛΙΑ έχει πλείστους όσους αρχαιικούς θησαυρούς) και δημοσιεύει κάτι από αυτό το αρχαιακό υλικό – και αντί να στέλνει χριστουγεννιάτικες ευχές με κάρτες στέλνει αυτό το μικρό τομίδιο και το περιγράφει «Αντί εὐχῶν» (για να ακολουθήσω κατά τονισμό το πολυτονικό σύστημα των εκδόσεων).

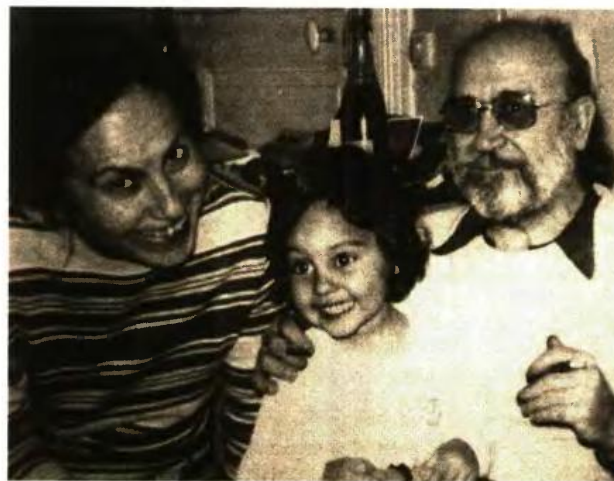
Οι φετινές οι ευχές (2018-2019) του MIET στάλθηκαν με ένα κομψό βιβλιαράκι με το τίτλο *Γιιά σου, Αυράκι. Εννέα γράμματα του Άρη Αλεξάνδρου στην Αύρα Δρόσου*. Αυτές οι επιστολές φυλάσσονται στο αρχείο του Άρη Αλεξάνδρου στο ΕΛΙΑ/MIET. Την επιμέλεια, την εισαγωγή και τις σημειώσεις έκανε η Λίλυ Τσιριμώκου. Καλύτερη επιμελήτρια αυτών των επιστολών του Άρη Αλεξάνδρου το MIET δεν θα μπορούσε να βρει. Η Λίλυ Τσιριμώκου πριν από μερικά χρόνια, το 2008, είχε επιμεληθεί το βιβλίο Γιάννης Ρίτσος, *Τραχιές σε διασταύρωση. Επιστολικά δελτία της εξορίας και γράμματα στην Καίτη Δρόσου και τον Άρη Αλεξάνδρου* και μας είχε προσφέρει πολύτιμο υλικό των σχέσεων αυτών των «ιερών τεράτων», τολμώ να πω, της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

Τα γράμματα «στο Αυράκι» ο Άρης Αλεξάνδρου τα στέλνει στην αδελφή της συντρόφου του, Καίτης Δρόσου, την Αύρα Δρόσου-Θωμοπούλου. Είναι η εποχή που ζει αυτοεξόριστος στο Παρίσι – όχι μόνο

Το Κιβώτιο δι' αλληλογραφίας

Από τη ΜΙΧΑΗΛΑ ΚΑΡΑΜΠΙΝΗ-ΙΑΤΡΟΥ

Ένα μικρό βιβλιαράκι περιέχει τα γράμματα που ο Άρης Αλεξάνδρου έστειλε στην αδελφή της συντρόφου του, Καίτης Δρόσου, την Αύρα Δρόσου-Θωμοπούλου. Η Ελλάδα είχε δικτατορία, ήταν δηλαδή η εποχή που ο συγγραφέας ζούσε αυτοεξόριστος στο Παρίσι, στα όρια της φτώχειας και της κατάρτησης, στο καινούργιο του γλωσσικό περιβάλλον της αυτοεξορίας και της προσφυγιάς. Και με τις πρώτες επιστολές ζητεί να του αποσταλούν τα χειρόγραφα του Κιβωτίου, του βιβλίου του, που δεν πρόλαβε να πάρει όταν ουσιαστικά δραπέτευσε από την Ελλάδα. Ένα πολύτιμο ντοκουμέντο και μια γοητευτική αλληλογραφία. [TB]

Αρχείο Κατερίνας Καμπάνη

Ο Άρης Αλεξάνδρου με την Καίτη Δρόσου και τη μικρή εγγονή του, Κατερίνα Καμπάνη. Η φωτογραφία προέρχεται από το βιβλίο της Κατερίνας Καμπάνη, Άρης Αλεξάνδρου, Ο Παππος μου, που κυκλοφόρησε το 2006 από τις εκδόσεις Ψήλον.

εξόριστος από τον τόπο του αλλά ξεριζωμένος για μια ακόμη φορά και από τη γλώσσα του, αρχικά από τη μητρική του ρωσική, κατόπιν από την πατρική του, την ελληνική. Τώρα βρίσκεται στη Γαλλία, σε μια γλώσσα που δεν γνωρίζει. Ζει στα όρια της φτώχειας και της κατάρτησης, στο καινούργιο του γλωσσικό περιβάλλον της αυτοεξορίας και της προσφυγιάς.

Στην εισαγωγή του βιβλίου, η Λίλυ Τσιριμώκου παρουσιάζει τον Αλεξάνδρου μέσα από τα μάτια άλλων, ανθρώπων που τον γνώριζαν από κοντά. Έτσι, ο Αδρέας Φραγκιάς τον παρουσιάζει σαν «λειστός και συγκρατημένο». Ο Δημήτρης Ραντόπουλος λέει ότι πραγματικά δεν τον γνωρίζει, και ότι μπορεί να φανόταν «κλειστός» ή «επιφυλακτικός» αλλά πάντα είχε «μια καλή κουβέντα ή συμβουλή μετριότητας» σε όποιον του ζητούσε μια συμβουλή. Αλλά και η σύντροφός του, η Καίτη Δρόσου, λέει γι' αυτόν «ότι δεν μιλούσε πολύ, δεν εκμυστηρεύ-

ονταν εύκολα». Όμως από αυτά τα γράμματα μια άλλη παιγνιώδης προσωπικότητα φανερώνεται.

Το κεντρικό θέμα των επιστολών δεν είναι οι δυσκολίες της προσαρμογής στο νέο περιβάλλον, αλλά η φροντίδα του χειρογράφου του *Κιβωτίου*, του ανοκλήρωτου ακόμα τότε έργου του, που το είχε αφήσει στην Αθήνα φεύγοντας κυριολεκτικά μόνο με τα ρούχα που φορούσε για να αποφύγει μια νέα σύλληψή του και ίσως μια ακόμη εξορία ή και φυλάκιση από τη χούντα. Τη φροντίδα να του στείλει το χειρόγραφο στο Παρίσι την ανέλαβε η αδελφή της Καίτης Δρόσου, η Αύρα, το Αυράκι των επιστολών. Σαν να 'ταν ο καλός του άγγελος, φρόντιζε να του στέλνει από την Αθήνα τμηματικά μερικές σελίδες κάθε φορά. Αλλά, όπως φαίνεται και από τη δεύτερη επιστολή του, δεν του στέλνει μόνο το χειρόγραφο που έπρεπε να τελειώσει. Του στέλνει και τις παλιότερες ποιητικές συλλογές του ή και άλλα χει-

ρογράφα του, ώστε να ετοιμάσει τα Άπαντά του, τη συγκεντρωτική έκδοση δηλαδή των ποιημάτων του *Ποιήματα (1941-1971)* που εκδόθηκε από τις εκδόσεις Κείμενα του Φίλιππου Βλάχου το καλοκαίρι του 1972. Την κυκλοφορία του βιβλίου την απαγόρευσε η Γενική Ασφάλεια τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου, λίγες μέρες δηλαδή μετά την κυκλοφορία του.

ΟΥΣΤΙΚΑ, ΡΟΥΕΝ, ΠΑΡΙΣΙ

Οι εννέα επιστολές έχουν γραφτεί το χρονικό διάστημα από τον Αύγουστο του 1970 ως τον Απρίλιο του 1976. Οι πρώτες έχουν κύριο θέμα τους τη γραφή του *Κιβωτίου*, είναι σαν ένα ημερολόγιο για το πώς γράφτηκε αυτό το βασικό έργο του Αλεξάνδρου, και οι δυο τελευταίες περιγράφουν το μικρό διαμέρισμα-σοφίτα που το ζεύγος Αλεξάνδρου-Δρόσου απέκτησε στο Παρίσι με τη χρηματική βοήθεια της οικογένειας Δρόσου-Θωμοπούλου, χάρη και σε ένα δάνειο – έτσι δεν ένωθε πια ο Αλεξάνδρου τόσο ξεριζωμένος και άστεγος. Η πρώτη επιστολή (26/8/70) γράφεται μετά την επιστροφή από διακοπές στο νησί Ούστικα, ένα νησάκι στο Τυρρηνικό πέλαγος, απέναντι από το Παλέρμιο της Σικελίας. Η επιμελήτρια μάς θυμίζει ότι αυτό το νησί ήταν τόπος εξορίας και φυλακής του Μουσολίνι. Σε αυτό το νησί είχε μεταφερθεί εξόριστος και ο Αντόνιο Γκράμσι. Αυτό που μού κάνει εντύπωση είναι η περιγραφή του νησιωτικού τοπίου, η ευφορία που προκάλεσαν αυτές οι διακοπές στον Αλεξάνδρου. Αυτός ο άνθρωπος, που έχει φάει με το κουτάλι τα νησιά ως τόπος εξορίας του (Λήγμνος, Μακρόνησος, Άη Στράτης, Αίγινα και Γυάρος) γράφει ότι αγόρασε «κι ένα γυαλί» για να εξερευνά το βυθό και περιγράφει με ενθουσιασμό το νησιωτικό τοπίο:

Απ' όπου και να κοιτάξεις βλέπεις τη θάλασσα να σμίγει με τον ουρανό [...] σπάνια είχε λίγο κύμα και θυμάμαι ακόμα το φεγγάρι του Δεκαπενταΐου-στου, τεράστιο, κόκκινο προς το μπρούτζινο, να ανεβαίνει λίγο λίγο.

Στο γράμμα αυτό περιγράφει τη δομή του μυθιστορημάτος του σε τρία επίπεδα ενώ, παράλληλα, διατυπώνει τις αμφιβολίες του «αν θα τα καταφέρ[ει] ποτέ να χτίσ[ει] το οικοδόμημά [τ]ου σύμφωνα με αυτό το ιδανικό και άρα ανέφικτο σχέδιο». Τελειώνει το γράμμα περιγράφοντας την Ούστικα. Το νησί με «τα στενά, ανηφορικά δρομάκια, που θυμίζουν Πόρο ή Ύδρα». Πριν από τους τυπικούς χαιρετισμούς, το γράμμα κλείνει με ένα ποίημα του Μαγιακόφκι σε μετάφραση του άλλου «εξοριστού ποιητή», Μήτσου Αλεξανδρόπουλου: «για ν' ανάβουνε τ' αστέρια, θα πει πως κάποιος τα 'χει ανάγκη».

Η δεύτερη επιστολή (13/11/71) είναι μια καρτ ποστάλ με το μεγάλο ρολόι της Ρουέν.

Ευχαριστεί την Αύρα που μπόρεσε να του βρει και να του στείλει δυο-τρεις και από καιρό εξαντλημένες ποιητικές του συλλογές ώστε να ολοκληρώσει το «Τα Άπαντα». Αυτά τα ποιήματα ο ίδιος τα περιγράφει «τόσο ελάχιστα ποσοτικά για μια ολόκληρη τριακοσάετα και τόσο ασήμαντα ποιοτικά», «πρόκειται για οδόσημα μιας πορείας, μαρτυρίες μιας εποχής», συμπληρώνει. Ας άφηνε σε μας, τους αναγνώστες του, να αποφανθούμε αν είναι «ασήμαντα ποιοτικά».

Στην τρίτη επιστολή, γραμμένη στο Παρίσι στις 3 Ιουνίου 1972, αναγγέλλει στο Ανράκι το τέλος του μυθιστορημάτος του. Της εκφράζει πολύ ουκιστητικά τις ευχαριστίες του για τη συμβολή της στην ολοκλήρωση του μυθιστορημάτος. «Να σου πω ευχαριστώ; Είναι τόσο λίγο, που καταντάει ντροπή. Και ποιο θα ήταν το "πολύ" ή το "περισσότερο";» Από το ίδιο γράμμα μαθαίνουμε ότι προχωρά και η έκδοση των *Ποιημάτων 1941-1971*. Το *Κιβώτιο*, ως γνωστόν, δημοσιεύτηκε αργότερα – το 1975, από τον Κέδρο.

Στην τέταρτη επιστολή, στέλνει στην Αύρα τους δυο χάρτες για να παρακολουθήσει την πορεία του *Κιβωτίου*, ενώ την παρακαλεί και την προσκαλεί να έρθει στο Παρίσι μαζί με τα παιδιά, τον Άγγελο Κα-

Το ζεύγος Καίτη Δρόσου και Άρης Αλεξάνδρου στο Παρίσι, κατά τη διάρκεια της δικτατορίας στην Ελλάδα. Άλλη μια φωτογραφία από το βιβλίο της Κατερίνας Καμπάνη, *Άρης Αλεξάνδρου, Ο παππούς μου*, που κυκλοφόρησε το 2006 από τις εκδόσεις Ύψιλον.

μπάνη, δηλαδή, και τη γυναίκα του Άγγελα (Τσέλη).

Στην πέμπτη επιστολή (ταχυδρομημένη επίσης από τον Παρίσι, με ημερομηνία 26/6/1972) της στέλνει τη συνέχεια και το τέλος του *Κιβωτίου*, παρακαλώντας τη να το διαβάσει όσο πιο γρήγορα μπορεί και να το παραδώσει στον εκδότη του, για να κυκλοφορήσει Οκτώβριο με Νοέμβριο. Της γράφει επίσης ότι διαπραγματεύεται για τη μετάφρασή του στα αγγλικά και τα γαλλικά. Αυτές οι μεταφράσεις, πάντως, όπως μας πληροφορεί η επμελήτρια, έγιναν πολύ αργότερα: η γαλλική τελείωσε λίγο πριν από το θάνατό του, το 1978, ενώ η αγγλική, τελικά, κυκλοφόρησε από τον Κέδρο το 1996.

Στην έκτη επιστολή απαντά στην Αύρα, που φαίνεται ότι της έχει αρέσει πολύ το μυθιστορημα αφού το έχει χαρακτηρίσει «βιβλίο του αιώνα», και εκείνος μετριόφρονα λέει: «μακάρι να 'ναι το βιβλίο μου όχι το βιβλίο του αιώνα, μα της δεκαετίας – μου φτάνει!». Της εξηγεί για τις τελευταίες 30 σελίδες του βιβλίου ότι «είναι μια "φράση" όλο, χωρίς τελεία πουθενά και τελειώνει η φράση με ένα ερωτηματικό [...] Πάντως την προτιμώ από το άλλο κείμενο». Ίσως αυτή η μια φράση των τριάντα σελίδων να είχε προγονό της το μονόλογο της κυρίας Μπλουμ στον *Οδυσσέα* του Τζόνς, που τελειώνει με την πιο ωραία αγγλική λέξη, πάντα κατά τον Τζόνς, με τη λέξη yes (ναι), και να είναι ο προπάτορας του *Πεθαίνο σαν χώρα* του Δημήτρη Δημητριάδη. Και εδώ βλέπουμε την χαρά του Αλεξάνδρου που περιμένει το

Ανράκι να τους επισκεφτεί στο Παρίσι.

ΠΙΑΤΑ ΑΝΤΙΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΦΑΓΟΓΡΑΦΟΙ

Στην έβδομη επιστολή βρίσκουμε τον Άρη Αλεξάνδρου στα κέφια του, σε αναμονή της επίσκεψης στο Παρίσι της αγαπημένης του Αύρας. Της περιγράφει διάφορα γεύματα που θα μπορούσαν να έχουν με ελάχιστα χρήματα και εξωτικές, εθνικές κουζίνες. Δημιουργεί ίσως μια από τις πιο πολυγράμματος πολυσύνθετες ελληνικές λέξεις: γεωγραφικοπολιτικοοικονομικοκοινωνικοκοινωνικοπολιτιστικό! Ο μεταφραστής, που έχει μεταφράσει τόσα και τόσα βιβλία, της μεταφράζει στην κυριολεξία ένα γαλλικό μενού: «είσοδος, πιάτο αντιστάσεως και επιδόρπιο». Μου πήρε αρκετή ώρα να καταλάβω ποιά είναι αυτή η «είσοδος» και το «πιάτο αντιστάσεως» αλλά ευτυχώς και με τις σημειώσεις της επμελήτριας κατάλαβα ότι «η είσοδος» αναφέρεται στο ορεκτικό (entrées), «πιάτο αντιστάσεως» (plat de résistance) είναι το κυρίως πιάτο, το επιδόρπιο ήταν εύκολο, αλλά μόλις κατάλαβα την κυριολεξία της μετάφρασης ξέσπασα στα γέλια. Στα ίδια κέφια βρίσκουμε τον Αλεξάνδρου με τη λέξη φαγογράφοι που σκαπτικά μεταφράζει τους dégustateurs (γευσιγνώστες).

Οι δυο τελευταίες επιστολές (Παρίσι, 8/4/1976 και 26/4/1976) περιγράφουν με ενθουσιασμό «την σοφία», δηλαδή το νεοαποκτηθέν μικρό διαμέρισμα, τις ανακαινίσεις και τους χρωματικούς συνδυ-

σμούς που κάνανε ώστε να μοιάζει με ελληνικό νησιώτικο σπίτι και τι έχουν κρεμάσει στους τοίχους. Στην τελευταία επιστολή της στέλνει και «9 (εννέα) φωτογραφίες της σοφίτας», για να έχει μια σαφέστατη εικόνα του χώρου, «ή μάλλον της ελλείψεώς του». Το κέφι δεν τον εγκαταλείπει. Αυτοσαρκάζεται για την καλλιτεχνική ποιότητα των φωτογραφιών που της στέλνει, ενώ κάνει και μια μεταφραστική υπόδειξη: αυτό το διαμέρισμα είναι «πιο ευχάριστο οπτικά, πολύ πιο οικείο (cosy, που λένε οι Εγγλέζοι – “αναπαυτικό”, “εύαρεστο”, μεταφράζει το λεξικό μου)».

Εμείς οι τυχεροί ευχαριστούμε θερμά τα ευγενικά χέρια που μας έστειλαν χριστουγεννιάτικο μποναμά αυτό το βιβλίο, αλλά τί θα κάνει το υπόλοιπο κοινό που δεν έχει φίλους φίλων να του το χαρίσουν; Από τον κολοφώνα του βιβλίου μαθαίνουμε –κι αυτό το βιβλίο είναι κομψότατα τυπωμένο, από το στολίδι του εξωφύλλου του μέχρι το τελευταίο γράμμα του κολοφώνα– ότι τυπώθηκε σε 2.500 αντίτυπα. Από αυτά, τα 1.600 κυκλοφόρησαν εκτός εμπορίου (με την ένδειξη «Αντί ευχών»), άρα αν έχω κάνει σωστά την αφαίρεση 900 αντίτυπα κυκλοφορούν στην αγορά. Και πραγματικά τι λόγο θα είχε μια βιβλιοπωλείαση αν το κοινό δεν μπορεί να προμηθευτεί το βιβλίο; Μένει μόνο για τους τυχερούς «κλητούς» ενώ οι υπόλοιποι μένουν εκτός των κλειστών πυλών. Άρα, εσείς, φανατικοί αναγνώστες του Άρη Αλεξάνδρου, σπεύσατε να το προμηθευτείτε. *Το Γειά σου Ανράκι* είναι μια απόλαυση. Αυτές οι εννέα επιστολές μου άνοιξαν την όρεξη. Κλείνοντας το βιβλίο που διαβάξαμε με μια ανάσα άρχισα να υποφέρω από στερητικό σύνδρομο. Μα μόνο αυτές υπάρχουν; Ελπίζω σύντομα να έχουμε να διαβάσουμε/ απολαύσουμε και άλλες. ■

1. Εδώ αναφέρομαι σε μια βιβλιοκριτική / βιβλιοπαρουσίαση του Στέφανου Καβαλιεράκη, που διαβάσα στο Βιβλιοδρόμιο της εφημερίδας *Ta Néa*, 26-27 Ιανουαρίου 2019, η οποία αναφέρεται στο βιβλίο «Αντί ευχών» του 2015! «27 Ιουνίου 1906, 2 μ.μ.»: Δύο γράμματα για ένα καθαυτό ποίημα από την αλληλογραφία Τσίφρα/Σαββίδη, εισαγωγή: Γιάννης Παπαθεοδώρου. Ποιος ο λόγος της βιβλιοκριτικής; Το βιβλίο έχει εξαντληθεί και είναι εκτός εμπορίου. Για να μας τρέχουν τα σάλια;